

Міністерство освіти і науки України
Верхньодніпровський коледж
Дніпровського державного аграрно-економічного університету

Циклова комісія юридичних дисциплін

МАТЕРІАЛИ
РЕГІОНАЛЬНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВА»
(95-річчю Верхньодніпровського коледжу ДДАЕУ,
100-річчю Дніпровського державного аграрно-
економічного університету присвячується)

м.Верхньодніпровськ
2019р.

Ю.В.Берестень, А.С.Кобець, П.В.Волох

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ПРАВОВІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ПОЧАТКОВОЇ ТА ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ НА ТЕРЕНАХ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (сер. 60-х – 70-ті рр. ХІХ ст.)

В статті проаналізовані особливості законодавчої діяльності російського царю в 60-х – 70-х рр. ХІХ ст. у сфері початкової освіти, зазначено роль земств в обговоренні організації освітнього простору, поширення сільськогосподарських знань та створення системи початкової ремісничої освіти.

Ключові слова: заклади початкової освіти, народні школи, сільськогосподарське знання, ремісничі школи, земства, Катеринославська губернія.

The peculiarities of the legislative activity of Russian tsarist from 60's to 70's years of the nineteenth century in the field of primary education, the role of zemstvos in discussing the organization of educational space, spread of agricultural knowledge and creation of primary craft education system are examined in the article.

Key words: establishments of primary education, public schools, agricultural knowledge, craft schools, zemstvos, Katerynoslav province.

В умовах реформування сучасного освітнього простору України увагу вітчизняних дослідників привертають проблеми інституційної розбудови системи початкової та професійно-технічної освіти в сер. 60-х – 70-х рр. ХІХ ст. на теренах Півдня України.

В даному контексті вкрай важливим є комплексне вивчення правових та соціально-економічних передумов формування нового освітнього простору, його законодавчої адаптації до економічних реалій господарської системи країни та Придніпровського регіону зокрема.

В історіографії акумульований значний інтелектуальний доробок, присвячений вивченню особливостей процесу законодавчої регламентації функціонування початкової та професійно-технічної освіти в зазначений період, зокрема, в працях Н.Корфа, Н.Антонєць, М.Антошак, М.Бабенко, Н.Борисенко, Г.Ветрової, Т.Ніколаєвої, І.Лимана, Л.Прокопенка, Т.Шаравари [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 12, 13, 14, 15, 24, 25, 29]. Попри вагомий результат аналізу етапів розвитку початкової та професійно-технічної освіти, правничі та соціально-економічні аспекти даної проблеми не набули докладного вивчення, є низка малодосліджених «лакун» та «білих плям», які потребують комплексного й системного наукового аналізу. Ці тенденції фіксує сучасна українська історіографія. Так, Т.Шаравара відзначає той факт, що «значна кількість складників освітніх реформ в Україні не знайшли належного висвітлення в історіографії» [29, с.161].

Мета даної статті полягає в дослідженні правових та соціально-економічних передумов становлення та розвитку початкової та професійно-технічної освіти на теренах Катеринославщини в 60-ті – 70-ті рр. ХІХ ст.

Остання третина ХІХ ст. в історії Катеринославщини – час бурхливого зростання індустрії, обсягів виробництва важкої та видобувної промисловості, масштабних реформ соціально-економічної системи імперії, ініційованих російським царем.

Активна розбудова промислової та транспортної інфраструктури Придніпров'я надала потужного імпульсу динамічній господарській трансформації економіки регіону, зокрема, сільського господарства, в якому формувалася раціональна модель аграрного виробництва, поміщицькі і селянські господарства вступали до капіталістичних відносин, руйнувалися патріархальні аграрні практики напівнатурального сільськогосподарського виробництва. Нові центри індустрії Півдня України: Катеринослав, Юзівка, Бердянськ, Олександрівськ, Мелітополь, Маріуполь зростали в інтенсивній урбанізації на тлі стрімкого збільшення чисельності самозайнятого населення, зростання питомої частки промислового пролетаріату, технічної інтелігенції та спеціалістів середньої технічної

ланки. Позитивні демографічні зрушення в містах Півдня України підвищували попит на сільськогосподарську продукцію на внутрішньому ринку регіону, поглиблювали процеси капіталізації аграрних відносин на селі, формували передумови агрокультурної й технологічної раціоналізації системи сільгоспвиробництва, орієнтованої на задоволення потреб зростаючого ринку продовольства. Інтенсивна техніко-економічна модернізація господарської системи Придніпровського регіону 60-ті – 70-ті рр. XIX ст. визначила запит економіки губернії і Півдня України на нового суб'єкта аграрних відносин – активного самодіяльного виробника сільськогосподарської продукції, здатного застосувати сучасні здобутки європейського сциєнтизму для зростання товарності аграрного виробництва.

Попри відносно сприятливу економічну кон'юнктуру й господарську ситуацію в регіоні, темпи соціально-економічного формування нового, капіталістичного, суб'єкту аграрних відносин – дрібнотоварного виробника аграрної продукції були повільними, унеможлилювали динамічний соціальний та господарський поступ пореформеного села, визначали соціально-економічну стагнацію, господарську депресію. На думку О.Рєнта аграрні відносини були непорядкованими, стримували перехід села до інтенсивного господарювання [26, с.210]. Цей процес посилювався тотальною неписьменністю народу, низьким рівнем виробничої культури, гальмуванням використання передових сільськогосподарських знань та технологій. Причинами такого стану були: збереження у соціально-економічній системі села феодальних пережитків й зумовлених ними застарілих соціальних практик – натурального відробітку, грабіжницької системи викупних платежів, що фінансово знекровлювали селянські господарства; хронічне селянське малоземелля, домінування архаїчних агрокультурних технологій; посередництво у земельній оренді та суборенді; збереження монополії дворянства на земельному ринку, при поступовій втраті земельної власності; брак дієвих правових механізмів вирішення головної питання аграрних відносин – проблеми власності на землю. За даними Г.Ветрової після реформи 1861р. селянське землеволодіння в Катеринославській губернії склало 325900 десятин землі, середній розмір земельного наділу на рев'язку душу – 3-6,5 десятин землі [9, с.217-218]. Вживання архаїчного соціально-економічного організму реалізовувалося царатом через обмеження економічного та господарського потенціалу селян, вилучення більшості їх прибутків на користь панівних верств завдяки правовим та фінансовим механізмам доби реформ. На думку В.Шевченка одним з головних завдань реформ було зміцнення позицій російської монархії [30, с.120].

Серйозною проблемою у соціально-економічних перетвореннях була відсутність на Півдні України, Катеринославщині початкової, професійно-технічної аграрної освіти – одного з головних компонентів модернізації соціальної структури суспільства, механізму трансферу інтелектуальних здобутків та агрокультурних технологій європейського сциєнтизму у виробництво, ефективного інструменту раціоналізації господарювання, засобу підвищення соціальної мобільності селян. Система початкової церковної освіти на Катеринославщині істотним чином не могла вплинути на стан освіченості сільського населення через свою нерозвиненість та слабкість [13, с.44-45]. Інтенсивна машинна та агрокультурна технологізація виробництва в сільському господарстві, викликана капіталістичною раціоналізацією економічної системи, прискорювала диференціацію праці, оформлення на регіональному ринку праці підвищеного попиту на кваліфіковану роботу силу з достатнім освітнім рівнем й необхідними практичними навичками роботи з механізованими пристроями та сільськогосподарськими машинами. Використання некваліфікованої робочої сили часто призводило до псування техніки, значних фінансових та матеріальних збитків, зростання рівня травматизму та смертності під час виконання механізованих технологічних операцій в рослинництві: в 1866р. у Катеринославській губернії в результаті травм отриманих на виробництві «через необережність при діях машин» загинуло 85 осіб [22, с.298]. Висока виробнича летальність при обмеженості машино-технічного парку, невисокому рівні технічної оснащеності місцевих аграрних та переробних підприємств Придніпров'я, визначила актуальність проблеми формування

кадрового потенціал / кваліфікованої робочої сили, розробки комплексної програми адміністративних заходів та ефективних правових механізмів її підготовки. Варто погодитись з висновком М.Бабенко: процес розвитку освіти, у тому числі професійної, відбувався у безпосередньому зв'язку з розвитком державної освітньої системи [6, с.174].

5 травня 1856р. імператор Олександр II підписав указ «Про прийняття навчальних закладів відомства Міністерства Народного Просвітництва під Його Імператорської Величності нагляд та пклування» [20, с.266]. Реформи початкової освіти повинні були стати одним з пріоритетів внутрішньої політики, проте масштабність соціально-економічних проблем та перетворень, які стояли перед царатом наприкінці 50-х – на поч. 60-х рр. XIX ст., через ганебну поразку імперії в Кримській війні, відсунули реалізацію задекларованого освітнього проекту на 7 років.

18 червня 1863р. імператор підписав указ про створення Міністерства народного просвітництва [28, с.618-621]. Установа опікувалася адміністративними перетвореннями в галузі освіти, реформами зі створення всестанової початкової шкільної освіти, суттєвим розширенням мережі закладів середньої та вищої освіти, наближенням їх освітнього рівня до академічних стандартів європейських держав. Міністерство ініціювало законопроекти: 14 лютого 1864р. Олександр II затвердив «Положення про початкові народні училища» (далі-Положення), в якому були закладені правові засади та головні принципи організації державної політики Російської імперії в галузі початкової шкільної освіти [23]. В імперії була впроваджена всестанова початкова освіта, що є прогресивним явищем, адже більша частина селян була неписьменною. Відзначимо демократичність цього освітнього простору: право на освіту отримали «діти всіх станів без розрізнення віросповідання» [23, с.615].

Проте, немає підстав перебільшувати значення модерного впливу «Положення» на селянство, оскільки традиційна бідність більшості селян, спричинена їх малоземеллям, недостатністю фінансів та грабницькими умовами селянської реформи в 60-х рр. XIX ст., створювала перешкоди в отриманні елементарної початкової освіти. Істотним чином обмежувала доступ селян до здобуття елементарної писемності й слабо розвинута освітня інфраструктура, бракувало умов для створення початкової школи: приміщень, викладачів, закладів для підготовки вчителів відповідного профілю, фінансів. Для царату початкова освіта стала одним з головних компонентів внутрішньої політики, зміцнення системи управління, підтримки для її подальшого розвитку та модернізації. Створення селянської бюрократії дало країні «армію» безкоштовних для держави адміністраторів-поліцейських (вагомий аргумент в умовах фінансової кризи кін.1850-х рр.), які сприяли вирішенню фіскальних, нотаріальних, паспортних, судово-виконавчих та інших завдань [8, с.213]. «Положення» регламентувало порядок функціонування закладів початкової освіти (народних училищ), засади освітньої та виховної діяльності, систему їх адміністративного підпорядкування, нарізні компоненти навчального процесу, його практичні завдання та зміст, предметне наповнення навчальних курсів, кадрове забезпечення [23].

Структура навчального курсу народного училища складалася з наступних предметів: Закон Божий (короткий катехізис, священна історія), читання за книгами громадського та церковного друку, письмо, перші чотири дії арифметики, церковний спів. Початкові навчальні заклади Міністерства (міністерські школи) надавали учням мінімальний обсяг елементарних знань, достатній для того щоби соціалізуватися в російському суспільстві, оволодіти азами писемності: читанням та письмом [23, с.615].

На наш погляд, надзвичайна вузькість та обмеженість знань в початкових школах ставала серйозною перешкодою для здобуття сільською молоддю подальшої середньої та технічно-спеціальної освіти з більш ґрунтовною освітньою підготовкою. Царат намагався опосередковано зберегти за панівними верствами населення імперії право на отримання середньої та вищої освіти, яка гарантувала їм привілейоване становище в економічній та соціальній системі країни [1, с.257]. На ситуацію суттєво вплинув брак освічених учителів та установ які їх готували, що де-факто унеможливило викладання широкого спектру навчальних дисциплін природознавчого напрямку під час становлення модерної системи

освіти. В 60-70-х рр. XIX ст. вчителювали колишні канцеляристи, відставні солдати, вдови, які з формально-правового погляду не були правоздатними до навчання [7, с.73]. Вчительська праця нівелювалася невисоким жалуванням: за даними І. Коляди заробітна плата народного вчителя становила 30-120 руб. на рік [11, с.136].

Самодержавство переслідувало ще одну далекосяжну мету, яка визначала якісну своєрідність організації навчального процесу в міністерських школах: виклад шкільних предметів здійснювався згідно законодавства російською мовою [23]. Міністерські школи були ефективним інструментом асиміляційної політики російського царату, розмивання національно-культурної та мовної ідентичності народів імперії. Тотальне панування російської мови в початковій школі стане вагомим причиною масового незадоволення українців освітньою політикою царату та лейтмотивом політичної боротьби чисельних українських автономістичних політичних сил наприкінці XIX – на поч. XX ст.

Царський уряд приділив увагу проблемам фінансування початкової школи [23, с.615], фінансове утримання народних шкіл покладалось на місцеві земські установи, селянські громади та міністерство народного просвітництва. Фінансування початкової освіти мало суттєві вади: залежало від рівня платоспроможності всіх трьох суб'єктів – профільного міністерства, місцевих земських установ та сільських громад. Слабою ланкою в системі фінансування народної школи була сільська громада, фінанси якої визначалися поточним станом господарської діяльності селянських господарств, залежали від врожайності сільськогосподарських культур, агротехніки та природно-кліматичних умов. Часто початкові школи припиняли освітню діяльність внаслідок неспроможності сільських громад утримувати школу через хронічні неврожаї, що дестабілізувало розвиток освіти в пореформенному селі.

Функціонування системи початкової освіти потребувало адміністративних установ для нагляду за освітньою діяльністю та станом матеріально-технічного забезпечення. На підставі «Положення» царатом були створені спеціальні органи влади, які здійснювали безпосереднє керівництво та управління початковими навчальними закладами в губерніях та повітах – губернські та повітові училищні ради [23], у «Положенні» було визначено склад членів рад, сферу їх компетенції, головні напрямки діяльності. Повітова училищна рада складалася з представників міністерства народного просвітництва, внутрішніх справ, духовного відомства православного віросповідання, двох членів повітових земських зборів та представників тих відомств, які забезпечували фінансування та матеріальне утримання закладів [23, с.615; 1, с.256]. Члени повітової училищної ради призначалися від духовного відомства – єпархіальним архієреєм, від міністерства народного просвітництва – попечителем учебного округу, міністерства внутрішніх справ – губернатором. Члени училищної ради обирали голову, який затверджувався губернською училищною радою [23, с.616]. Училищні ради здійснювали нагляд за навчальним процесом, клопотали про відкриття нових закладів, вживали адміністративні заходи з поліпшення викладання, організації шкільного побуту, забезпечення учнів навчальною літературою, наочним приладдям. Крім того, аналізували кадрове забезпечення шкільної освіти кваліфікованими вчителями з належним рівнем фахової компетенції, підтвердженням відповідними атестатами та рекомендаціями [23, с.616-617].

Згідно «Положення» до складу губернської та повітових училищної ради входило по два земських гласних від місцевих земських зборів [23, с.616-617]. Участь земських повітових та губернських гласних в діяльності повітових та губернських училищних рад визначалася тим, що земські установи фінансували місцеву шкільну освіту. Така практика фінансування дозволяла максимально враховувати місцеві потреби розвитку освітньої системи, зосередити фінансові ресурси та адміністративні зусилля на пріоритетних регіональних освітніх проектах: земських школах, ремісничих майстернях, тощо. Питання розвитку початкової та професійно-технічної освіти перетворилися на один з пріоритетів господарської діяльності земств, які концентрували увагу на матеріально-технічному боці організації шкільництва: будівництві та ремонті шкіл, забезпеченні необхідним шкільним

приладдям, підручниками та наочними навчальними матеріалами, шкільним реманентом, опаленням, освітленням. Фінансування початкової освіти земствами обумовило ключову роль представників земств в діяльності повітових училищних рад, головування в цих установах.

Провідну роль в становленні системи закладів початкової освіти Катеринославщини відіграв прописаний в «Положеннях» інститут опікунів, які безпосередньо керувало навчальним процесом та господарською діяльністю початкових шкіл [23, с.615]. Опікуни призначалися з місцевих землевласників та дворян, які мали належний рівень освіти та спроможність здійснювати нагляд за якістю викладання й матеріально-технічним станом народних училищ. Багато опікунів переважно формально відносились до виконання своїх посадових громадських обов'язків. Призначення опікунами початкових народних шкіл представників місцевого дворянства та землевласників відображала давні патримоніальні традиції та соціальні практики минулого, коли місцеві дворяни були представниками та захисниками громадських та майнових інтересів селян. Опікунство під час реформаційної модернізації соціально-економічної системи було анахронізмом, виявом патримоніальних традицій опіки поміщиків над селянами. Поміщики-опікуни досить часто надавали значну матеріальну та фінансову допомогу школам, фінансували розбудову інфраструктури шкіл та її утримання. В сер.70-х рр. XIX ст. в Катеринославському повіті Катеринославської губернії опікун з місцевих землевласників власним коштом вибудував приміщення для початкової школи, інший надав під освітянські потреби безкоштовно сільській громаді зручний будинок [19, с.54]. В 1875 р. Училищною радою Катеринославської губернії було зафіксовано 26 пожертв, наданих опікунами й землевласниками губернії на потреби початкової освіти [19, с.54]. Локальні успіхи благодійництва прогресивно налаштованих представників місцевого дворянства, пожертви не могли остаточно розв'язати всі нагальні проблеми створення добре функціонуючої мережі початкових навчальних закладів.

На початку міністерської реформи в 1865-1866 рр. на теренах Катеринославської губернії було 335 народних училищ, навчалось 7195 осіб чоловічої статі та 511 жіночої [22, с.290]. Більша частина селянських дітей в даний період знаходилась де-факто поза межами освітнього простору початкової школи, початкова освіта на Катеринославщині в сер. 60-х рр. XIX ст. знаходилась в зародковому стані.

Оскільки фінансування початкової освіти на селі здійснювали земства та місцеві громади, то зусиллями земських гласних училищні ради перетворилися на ефективний інструмент реалізації земської політики в галузі шкільництва. Земства могли порушувати клопотання про створення, фінансувати заклади початкової освіти [1, с.256].

В багатьох повітах Катеринославської губернії земські гласні брали активну участь в організації роботи повітових училищних рад, очолювали їх, що сприяло поступу шкільної справи. В 1872р. головою Олександрівської повітової училищної ради став відомий громадський діяч Д.Т.Гнедін, який у своєму маєтку за власні кошти утримував початковий навчальний заклад, де викладав частину дисциплін на основі авторської навчальної програми [10: 3, с.55-56]. Досвід організації школи Д.Т.Гнедін намагався поширити на Олександрівський повіт, що дозволило перетворити повіт на лідера формування модерного простору початкової освіти регіону. Влітку 1878р. в с.Олексіївці Михайлівської волості Слов'яносербського повіту Катеринославської губернії відомими громадськими діячами Алчевськими у власному маєтку була заснована народна школа [14, с.311]. Земці просуvalи ідею популяризації в початковій школі передових сільськогосподарських знань. Для цього земці запропонували викладання в навчальних закладах сільськогосподарських дисциплін, що повинно було сприяти господарському поступу селянських господарств, поширенню серед селян сучасних аграрних технологій та знань. Дана ідея обговорювалась на засіданнях Вільного економічного товариства в 70-х рр. XIX ст., але на заваді проєкту став брак професійно підготовлених вчительських кадрів, які були спроможні викладати сільськогосподарські дисципліни [12, с.310]. Відомий на Катеринославщині громадський діяч барон Корф слушно зауважував: «Що стосується

викладання в школі сільського господарства, то викладати агрономію нема кому, та й дітлахи не зрозуміли б такого викладання» [12, с.309]. За даними М.Антошака в 1875 р. з 225 учителів губернії 96 не мали прав на звання вчителя, 109 отримали освіту в середніх учбових закладах, інші закінчили або учительські семінарії або духовні училища [2, с.262].

Сільські школи не мали достатньої кількості земель для практики з землеробства, городництва, садівництва, що унеможливлювало якісну фахову підготовку учнів; слабе забезпечення шкіл не дозволяло придбати сучасний сільськогосподарський реманент; скорочений дворічний термін навчання, який припадав на зимові місяці, був недостатнім.

Наприкінці 60-х рр. XIX ст. на ринку праці Катеринославщини виник гострий дефіцит фахівців-кустарів з ремісничих спеціальностей: ковалів, слюсарів, тесль. Причини цього явища крилися в архаїчній системі господарювання, слабкій механізації аграрного виробництва та переробної промисловості, нерівномірному розвитку багатокладної економіки Придніпровського регіону, яка почала зазнавати структурної трансформації, слабкістю регіональної промислової бази, з переважно відсталими технологіями.

Динаміка росту цін на аграрну продукцію на внутрішньому та зовнішньому ринках створювала економічні передумови для швидкої переорієнтації передових господарств місцевих поміщиків, поселення-власників, колоністів та державних селян на виробництво товарного зерна; стимулювала промисловий переворот в аграрному секторі та переробній промисловості Катеринославщини. Економічна трансформація вела до зростання питомої частки механізованих знарядь праці та сільськогосподарської техніки, що підвищували продуктивність праці та обсяги виробництва аграрної продукції. Технічне переоснащення сільськогосподарського виробництва в економічно потужних господарствах гальмувалося нерозвиненістю виробничої інфраструктури сервісного обслуговування, ремонту техніки й реманенту, що негативно відбивалось на експлуатаційних характеристиках, позначалося на зниженні виробництва аграрної продукції. Особливої актуальності набувала проблема підготовки фахівців середньої ланки, здатних працювати на первинних посадах у відповідних галузях професійної діяльності [4, с.3]. Економічно міцні господарства були неспроможні розв'язати питання підготовки кваліфікованих кадрів за умови відсутності достатньої кількості фахівців з ремонту, обслуговування сільськогосподарської техніки та механізованих пристроїв, закладів початкової професійно-технічної освіти. В 60-70-ті рр. XIX ст. міністерство народної освіти було нездатне в силу низки причин організувати підготовку нижчої ланки кваліфікованих працівників для промисловості та сільського господарства [5, с.108]. Вирішення даної проблеми було прерогативою органів місцевого самоуправління, які з кінця 60-х рр. XIX ст. починають активно займатися питаннями організації початкової професійно-технічної освіти. Структура зайнятості населення Катеринославщини сер. 60-х рр. XIX ст., показує, що в багатьох населених пунктах кількість ремісників технічного профілю була незначною, що відображало стан розвитку місцевої промисловості, її технічної оснащеності. У містах Катеринославської губернії нараховувалось в 1867р. 275 ковалів та 62 слюсарі [22, с.264], переважна більшість була сконцентрована в губернському місті. Незначна кількість ремісників технічного фаху була недостатньою для формування нової індустріальної бази регіону, створення прошарку кваліфікованих технічних спеціалістів, кадрового забезпечення технічного переоснащення промисловості та сільськогосподарського виробництва. В 1864р. на Катеринославщині було 8 заводів з виробництва чавуну, де працювали 440 робітників та 2 інструментальні заводи. Загальна кількість робітників всіх промислових підприємств губернії в даний період складала 7182 особи [21, с.111, 113, 123]. На думку В.Романченко, однією з найзначніших соціальних змін пореформеного періоду стала поява пролетаріату (промислових робітників) [27, с.164]. Дана категорія демонструвала стабільну тенденцію до зростання чисельності, що відображало динаміку змін в промисловості Придніпров'я.

Низька платоспроможність селян стримувала розвиток майстерень та технічної інфраструктури в пореформеному селі, в домогосподарствах домінувало використання

архаїчних знарядь праці, ремонт та експлуатація яких не потребували спеціальної кваліфікації та специфічних ремісничих навичок. Економічний поступ Придніпров'я вимагав спеціалістів нижчої ланки з початковою технічною освітою, тому російський уряд створив при народних училищах окремі спеціалізовані ремісничі класи. Планувалося організувати спеціалізовані ремісничі майстерні, де учні під керівництвом професійних фахівців здобували навички з обслуговування та ремонту механічних пристроїв та знарядь праці. Такий підхід був притаманним для підприємств, які проблему кадрового голоду намагалися вирішити самотужки, заохочуючи досвідчених майстрів та кустарів щодо передачі власного виробничого досвіду учням та підмайстрам. Комбінована форма організації початкової професійно-технічної освіти дозволяла задовольнити мінімальні потреби ринку праці в фахівцях з початковою технічною освітою, питання створення спеціальних навчальних закладів ремісничого профілю в сер.60-х – на поч.70-х рр. залишалося відкритим.

Дефіцит ремісників на ринку праці змусив Катеринославське губерньське земство в 1869р. виділити 24000 руб. на організацію ремісничих класів при місцевих початкових училищах губернії, по 3000 руб. на кожен з повітів [17, с.44]. Отже, земські гласні почали розглядати початкову професійно-технічну освіту як один з базових елементів виробничої діяльності, від поширення якої залежали темпи та масштаби технічного переоснащення аграрного виробництва та місцевої промисловості, прибутковості потужних господарств. Виділення значних коштів на розвиток ремісничої освіти не дало помітного економічного ефекту, оскільки місцеві повітові земства виявилися неспроможними швидко налагодити масову підготовку спеціалістів через брак необхідної навчальної інфраструктури, гострий дефіцит вчителів з належним рівнем початкової технічної освіти, що унеможливило відкриття ремісничих класів при місцевих навчальних закладах.

На поч. 70-х рр. XIX ст. з'ясувалося: проект створення розгалуженої мережі закладів нижчої професійно-технічної освіти в Катеринославській губернії повністю провалений повітовими земствами, які зіткнулися з масштабними фінансовими проблемами через серію неврожайів, що знизили рівень платоспроможності місцевих селян, спричинили досить потужну фінансову кризу [16, с.41; 17, с.44].

З поч. 70-х рр. XIX ст. серед земців та дворянства Катеринославської губернії консолідується громадський дискурс щодо організації початкових закладів професійно-технічної освіти, необхідності упровадження до навчального процесу початкових народних училищ дисциплін з практичного землеробства та сільського господарства, прищеплення дітям селян елементарних знань з ґрунтознавства, рослинництва, агрономії, необхідних для організації та раціонального ведення аграрного виробництва. Хронічний дефіцит землі, обмеженість землеволодіння селян, експонентне прогресуюче зубожіння, зафіксоване матеріалами земської статистики, нівелювали сільськогосподарські знання та практичні навички з раціональної організації та ведення сільськогосподарської діяльності селян, які не могли розв'язати проблему ефективності дрібнотоварного виробництва, оскільки головне питання аграріїв даної доби – питання про землю, лишалося системно нерозв'язаним через збереження царатом поміщицького землеволодіння, його монополію на земельному ринку. Поява громадського дискурсу з вирішення проблем початкової та професійно-технічної освіти свідчила, що земські гласні, ліберали з місцевих дворян та інтелігенції усвідомлювали провідну роль освіти й наукових знань як головної складової виробничої діяльності, ефективного засобу підвищення продуктивності праці в аграрному виробництві [12, с.308-337].

Активне обговорення актуальних проблем організації системи початкової освіти на рівні повітів та губернії сприяло формуванню серед земців неформальних ініціативних груп, діяльність яких фокусується навколо розв'язання проблем шкільництва та нижчої професійно-технічної освіти. Неформальна група громадських діячів була сформована з прогресивної частини земських гласних та місцевих дворян під головуванням барона М.О.Корфа в Олександрівському повіті [12]. Згодом вона інституційно трансформувалась

в Олександрівське відділення Товариства поліпшення праці в пам'ять Царя-Визволителя Олександра II, яке зосередилося на вирішенні актуальних проблем початкової освіти та поширенні серед місцевого селянства ремісничих знань.

На наш погляд, визначальну роль в процесі розбудови системи початкової освіти в Катеринославській губернії та її окремих повітах в 70-х – 80-х рр. XIX ст. відіграли кола земських гласних та місцевих урядників з ліберально-народницького крила, яке заявило орієнтацію на створення умов для розвитку дрібнотоварного селянського господарства. Представники цього напрямку стали активними модераторами та лобістами шкільництва, фокусуючи свою діяльність на вирішенні актуальних проблем початкової освіти, особливо в роботі повітових училищних рад, що виникли в повітах в сер. 60-х рр. XIX ст.

70-х рр. XIX ст. – один з вирішальних етапів в розбудові системи початкової шкільної освіти в Катеринославській губернії, адже губернське та повітове земства, училищні ради всіх рівнів набули адміністративного досвіду організації роботи в галузі фінансового, матеріально-технічного забезпечення мережі навчальних закладів початкової освіти. Земцями та урядовцями згідно пріоритетів розвитку місцевої економіки була напрацьована система відкриття нових закладів початкової освіти, визначені принципи, засади їх створення. Адміністративними губернськими та повітовими установами була комплексно опрацьована та втілена в життя система управлінських заходів з кадрового забезпечення початкової школи кваліфікованими педагогами, які мали належний рівень освіти. Вирішення кадрового питання полягало у фінансуванні земських стипендіатів вчительських семінарій Білгороду та Миколаєва, організації спецкурсів для підготовки земських вчителів, наданні відповідних свідоцтв на звання земського вчителя повітовими та губернською училищними радами.

Уряд до 80-х рр. XIX ст. не мав сталої концепції розвитку професійно-технічної освіти [25, с.18] та утримання професійно-технічних закладів освіти, «основний тягар у їх відкритті лягав на плечі земства, міських громад, різних товариств і організацій та окремих осіб, насамперед, пов'язаних з виробництвом» [15, с.82]. У 2 пол. 60-х – 70-х рр. були закладені адміністративні та законодавчі підвалини організації системи початкової та ремісничої освіти в Катеринославській губернії, опрацьована навчальна модель та створена основа для формування розгалуженої мережі навчальних закладів, апробовані механізми управління, структура виконавчих та контролюючих органів державної влади, визначені джерела й створена система фінансового й матеріально-технічного забезпечення початкової освіти. Першим у 1877 р. створили ремісничі відділення при Саксаганському однокласному училищі Верхньодніпровського повіту [24, с.161].

Повільна розбудова мережі навчальних закладів початкової та ремісничої освіти в 60-70-ті рр. XIX ст. сприяла акумуляції управлінського досвіду з формування освітнього багаторівневого простору, апробації моделей організації та матеріального забезпечення навчальних установ, створюючи передумови для появи спеціалізованих професійно-технічних установ нижчої та середньої освіти, які ставили за мету задоволення потреб місцевого аграрного виробництва в кваліфікованому технічному персоналі, попит на який значно підвищився через завершення промислового перевороту та початок масового використання у виробництві механічних знарядь праці та сільськогосподарських машин.

Бібліографічні посилання:

1. Антопець. Н.Б. Законодавчі документи щодо діяльності земств у галузі шкільництва як відображення політики станової диференціації в Російській імперії// Педагогічний альманах. – 2012. Вип.16. – с.255-261.
2. Антошак М.М. М.О.Корф і учительські з'їзди у 60-ті -80-ті роки XIX ст.// Проблеми історії України XIX – поч. XX ст. – 2004. – Вип. 8. – с.262-269.
3. Антошак М.М. Громадсько-просвітницька діяльність Д.Т. Гнедіна// Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету, 2014. – Вип. 41. – с.55-61.

4. **Бабенко М.О.** Розбудова середньої технічної освіти Катеринославщини наприкінці XIX – поч. XX ст.: історіографія проблеми// Вісник Черкаського ун-ту. Серія «Педагогічні науки». – Вип. №32 (365), 2015 – с.3-9.
5. **Бабенко М.** Ретроспективний аналіз розбудови середньої технічної освіти Катеринославщини наприкінці XIX – поч. XX ст.// Молодь і ринок. – № 1 (144), 2017. – с.107-111.
6. **Бабенко М.О.** Основні чинники формування середньої технічної освіти на Катеринославщині в кін. XIX – на поч. XX ст.// Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – №2. – 2016. – с.170-180.
7. **Борисенко Н.М.** Формування організаційно-правових засад народної освіти Російській імперії (1860-ті - 70-ті рр.)// Гуржівські історичні читання. – Випуск. 10. – 2015. – с.73-75.
8. **Верховцева І.Г.** Селянське самоврядування versus селянська бюрократія: до питання модернізації аграрного ладу в Російській імперії (2 пол. XIX – поч. XX ст.)// Гуржівські історичні читання. – Вип. 10. – 2015. – с.213-217.
9. **Вєрова Г.В.** Особливості реформи 1861 року в Катеринославській губернії// Проблеми історії України XIX – поч. XX ст. – 2006. – с.214-221.
10. **Карышев Н. Гнедин Д.Т.** // Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауз. И. А. Эфрон. – СПб., 1893 – Т. 16.
11. **Колыда І.** Повсякденне життя української освітянської інтелігенції: матеріально-побутовий аспект (2 пол. XIX ст.)// Краєзнавство. – 2010. – №3. – с.132-141.
12. **Корф Н.А.** Сельскохозяйственное и ремесленное образование народа// Вестник Европы. – 1881. – №3. – с.308-337.
13. **Ливман І.І.** Розвиток мережі сільських парафіяльних училищ у південноукраїнському регіоні (1800-1861 роки)// Наукові праці історичного факультету Запорізького державного ун-ту. – Запоріжжя. Просвіта, 2004. – Вип. XVIII. – с.40-46.
14. **Ніколаєва Т.М.** Внесок підприємців України в розвиток системи початкової освіти в останній третині XIX – на поч. XX ст.// Проблеми історії України XIX – поч. XX ст. – 2008. – №15. – с.305-313.
15. **Ніколаєва Т.М.** Роль підприємців України в розвитку професійної освіти (остання третина XIX – поч. XX ст.)// Український історичний журнал. – 2005. – №1. – с.82-96.
16. **Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1872 год.** – Екатеринослав: Губернская типография, 1873г. – 200с.
17. **Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1873 год.** – Екатеринослав: Губ. тип., 1874г. – 168с.
18. **Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1874 год.** – Екатеринослав: Губ. тип., 1875г. – 160с.
19. **Отчет Екатеринославской губернской земской управы за 1875 г.** – Екатеринослав: Губ. тип., 1876г. – 322с.
20. **О принятии учебных заведений ведомства Министерства народного Просвещения под ближайшее Его Императорского Величества наблюдение и попечение// Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Том XXXI. 1856. – СПб.: В типографии II отделения собственной Е.И.В. Канцелярии, 1857. – с.266-267.**
21. **Памятная книга Екатеринославской губернии на 1864 год.** – Екатеринослав: Тип. Я.Чаусского, 1862. – 326с.
22. **Памятная книга Екатеринославской губернии за 1867 год. Часть II.** – Екатеринослав: Типография губернского правления, 1867г. – 361с.
23. **Положения о начальных народных училищах// Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Том XXXIX. 1864. – СПб.: В типографии II отделения собственной Е.И.В. Канцелярии, 1867. – с.613-617.**
24. **Прокопенко Л.Л.** Розвиток початкової та професійної освіти на Катеринославщині у другій половині XIX – на поч. XX ст. // Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження. – Вип.13. – 2015, с.154-163.
25. **Прокопенко Л.Л.** Політика російського уряду щодо розвитку професійної освіти в Україні в другій пол. XIX – на поч. XX ст.// Публічне адміністрування: теорія та практика. Електронний збірник наукових праць. – Вип 1 (15). – 2011р. – Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01\(5\)/1plppto.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-01(5)/1plppto.pdf)
26. **Ресит О.П.** Українське пореформене селянство (1861-1914рр.): стан землеволодіння// Гуржівські історичні читання. – Вип.4. – 2011. – с.203-211.
27. **Романченко В.В.** Капіталістична трансформація суспільства в Російській імперії (на прикладі південноукраїнських губерній 1861-1917 рр.)// Гуржівські історичні читання. Вип.8-9. – 2014-2015. – с.162-165.
28. **Указ про утверждение Министерства Народного Просвещения// Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Том XXXVIII. 1863. – СПб.: В типографии II отделения собственной Е.И.В. Канцелярии, 1866. – с.618-621.**
29. **Шаравара Т.О.** Історіографія освітніх реформ у Російській імперії другої половини XIX – початку XX століття// Український історичний журнал. – 2011. – №5. – с.147-161.

УДК 377(477.63)

Т.А.Тищенко

Верхньодніпровський коледж ДД ІЕУ

ВЕРХНЬОДНІПРОВСЬКИЙ КОЛЕДЖ: ВІД ВИТС КІВ ДО СЬОГОДЕННЯ

Стаття присвячена історії створення та розвитку Верхньодніпровського коледжу. В роботі стисло викладено історичні відомості про заклад освіти та про деякі є визначних його випускників.

Ключові слова: утворення технікуму; профіль технікуму; діяльність закладу; учбово-дослідне господарство; коледж; спеціальності; напрями підготовки; викладач; випускники.

Theme of this article is history of founding and development College of Verkhnyodniprovsk. It contains summarised historical data about this educational institute and about some of its most prominent graduates.

Keywords: founding of college; orientation of college; activity of institute; practice-experimental form, college; specialties; courses; professors; graduates.

В 1924р. рішенням Народного комісаріату земельних справ на базі існуючих трирічних педагогічних курсів у Верхньодніпровську утворений педагогічний технікум (за «Матеріалами по народному хозяйству Екатеринославской губернии, 1924г.»).

В 1930р. технікуму було змінено профіль, він став садівничим. Навчалося в ньому 118 учнів. В 1931р. профіль технікуму було розширено до садово-городнього, контингент збільшено до 260 чоловік.

В 1941р. діяльність закладу освіти перервала війна. Частина викладачів і студентів мобілізовано. В навчальних приміщеннях розташувався госпіталь. В Другу світову війну загинули директор Палицький Олександр Григорович і студенти четвертого курсу Завгородня А.Г., Карпенко О.І., Квак П.В., Рослик В.Д., Саєнко В.Д.

В 1943р. діяльність технікуму була відновлена, він продовжив готувати молодших агрономів, садівників і рілників. В різні роки прийшли працювати до технікуму Герой Радянського Союзу Шелепов П.О., учасники війни Булькач Б.О., Гаращенко С.І., Горбатенко А.Є., Дігтяренко І.М., Драгун І.С., Криштоп М.М., Круть М.Ю., Нежера І.О., Озерний І.І.

В 1944р. технікум мав 100 га землі, на ній діяло учбово-дослідне господарство (учгосп), працівники якого вирощували городні культури, займалися садівництвом і тваринництвом. У 1959р. учгосп був ліквідований.

В 1956р. закладу освіти знову змінено профіль на сільськогосподарський технікум бухгалтерського обліку. Завершувати навчання садівників і рілників довелося в Ерастівському технікумі.

На початку свого функціонування як технікум бухгалтерського обліку заклад мав 14 академічних груп, заняття проводились в шести аудиторіях в дві зміни, використовували і так званий «зелений клас» - аудиторію на вулиці, де нині знаходиться спортзал. Перший випуск бухгалтерів у кількості 164 випускників було здійснено в 1958р. У цьому ж році відкрито заочне відділення.

Поступово збільшувався перелік спеціальностей, за якими технікум вів підготовку, покращувалася матеріально-технічна база закладу.

До головного корпусу на вулиці Дедишка додано чотири прибудови, реконструйовано корпус на вулиці Дніпровській (зведено другий поверх), побудовано учбово-адміністративний корпус та два п'ятиповерхові гуртожитки, створено кабінет техніки обчислень і обладнано його фактурними обчислювальними машинами, першими обчислювальними машинами СР-42, постійно зростає бібліотечний фонд. З 1974 по 1981рр. при технікумі працювала школа підвищення кваліфікації для бухгалтерів,